

С. Сліпченко,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ТА ЦИВІЛЬНИЙ ОБОРОТ

В теорії права вже існує низка фундаментальних досліджень у галузі особистих немайнових правовідносин, необхідних для їх якісного розуміння, регулювання, охорони, потреба у продовженні їх всебічного дослідження не відпала. Передумовою такої потреби є стрімке зростання значення моральних цінностей у суспільстві, яке спричиняє активне входження в товарообіг і групи деяких нових нематеріальних об'єктів. До таких, зокрема, відносяться ім'я, зображення, голос фізичної особи, особисті папери, кореспонденція, інформація та ін. Причому відносини щодо названих об'єктів отримують розвиток не тільки в Україні, а й у всьому світі. Однак виникнення нових відносин та зміна суспільного ставлення до них у більшості своїй залишаються за межами належної уваги вчених. Зазначене вище свідчить про актуальність обраної теми даної статті та дозволяє сформулювати її ціль.

Відзначимо, що в ній будуть розглянуті тільки ті нематеріальні блага, права на які об'єднані главою 22 ЦК (далі — соціальні нематеріальні блага). Це продиктовано тим, що саме соціальні нематеріальні блага все активніше починають проникати у цивільний оборот. При цьому зазначимо, що у гл. 22 ЦК поряд з правами на нематеріальні блага закріплені і законні інтереси. Охорона останніх також забезпечує нормальне соціальне буття фізичної особи. До таких належать: вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості, вільний вибір та зміна місця проживання, вибір місця перебування, свобода об'єднання у політичні та громадські організації, свобода пересування та ін. Однак розгляд законних інтересів у рамках одного дослідження є недоцільним.

Тому дослідженню підлягатимуть тільки соціальні нематеріальні блага.

Для досягнення поставленої мети буде використаний діалектичний метод пізнання.

В юридичній літературі найбільш поширеною є теза про те, що об'єкти особистих немайнових прав необоротоздатні [1, 169; 2, 143; 3, 137]. Наприклад, Л. О. Красавчикова з категоричністю стверджує, що особисті немайнові блага «ни при каких условиях нормального существования и развития человеческого общества» не можуть стати товаром, вони невіддільні від суб'єкта [4, 12], тобто не мають здатності до обороту, до товарообігу. Антитезою цьому може бути твердження про те, що деякі нематеріальні блага, в т. ч. й особисті немайнові, здатні залучатися до цивільного обороту. Про це можна зустріти висловлювання як відносно окремих нематеріальних об'єктів [5], так і в цілому, тобто щодо групи таких об'єктів [6, 39–41].

Поділяючи методологічний підхід дослідження С. М. Братуся та О. О. Красавчикова, І. А. Полуяхтов справедливо зазначає, що при визначенні здатності об'єкта до цивільного обороту необхідно виходити з аксіоми, відповідно до якої цивільний оборот є не що інше, як юридична форма економічного обороту [7, 29], товарообігу. Передумовою такого обороту є наявність у об'єктоволодільця монополії, закріпленої правом [8, 287]. При цьому «монополия получает юридическое выражение в общей категории абсолютных прав» [8, 288].

Особисті немайнові права традиційно вважаються абсолютними, а тому встановлюють монополію на нематеріальні блага, що свідчить про наявність однієї

лучені в обіг і оборотні соціальні блага. Так, наприклад, одна особа може допустити іншу до використання своїх: імені — в літературному чи іншому творі, у назві юридичної особи, у торговельній марці; зображення — у рекламі, при ілюстрації художнього твору; особистих паперів, кореспонденції, для ознайомлення з ними, опублікування та ін.

Таким чином, невідчужуваність оборотних соціальних благ абсолютно не вказує на їх нездатність перебувати в процесі руху цінностей. Це може відбуватися шляхом допуску до них третіх осіб. Разом з тим висновок про можливість допуску третіх осіб до вже кимось присвоєного оборотного соціального блага знову ж таки ще не свідчить про те, що вони можуть перебувати в цивільному обороті. Цивільний оборот — це юридична форма економічного обороту, а об'єктом останнього є товар, тобто благо, що має грошову цінність, тому і права на нього повинні носити майновий характер. Без цієї ознаки благо не може розглядатися товаром, а значить, якщо оборотні соціальні блага його не мають, то їх товарообіг буде неможливий.

Для дослідження зазначеної ознаки візьмемо як тезу твердження, що серед характерних особливостей об'єктів особистих немайнових прав традиційно виділяють їх нездатність до грошової оцінки [13; 4, 11–12; 14, 191; 15, 49; 16, 124–125], позаекономічний зміст їх прав [3, 137; 17, 412–413]. Причому пояснюється це тим, що між рівнем вкладених у деякі нематеріальні блага грошових коштів та рівнем зростання або зниження його цінності немає чіткої залежності [16, 124–125]. У якості антитези зазначимо, що такі об'єкти мають мінову (грошову) цінність, а отже, можуть набувати економічної форми товарів, що дає можливість розглядати їх як об'єкти майнового обороту.

В юридичній літературі майнові відносини традиційно розкриваються як такі, які пов'язані з майном [18, 109; 19; 20, 360; 21, 223; 22]. У свою чергу, термін «майно» вживається в цивільно-му праві в різних значеннях. Найчасті-

ше під ним розуміються блага, що мають потенційну чи справжню цінність [23], виражену в грошах [24, 94–95]. Для того щоб те чи інше суб'єктивне цивільне право кваліфікувалося як майнове, необхідно виявити наявність у нього низки обов'язкових ознак. На нашу думку, до таких належать: можливість їх грошової оцінки та здатність служити засобом реалізації майнового інтересу. Подібного підходу дотримувався і Г. Ф. Шершеневич, який зазначав: «С юридической точки зрения под имуществом понимается совокупность имущественных, т. е. подлежащих денежной оценке, юридических отношений, в которых находится известное лицо» [24, 51]. Таким чином, майновими правами іменують права, які мають безпосереднє економічне значення для їх правоволодільця і такою ж оцінкою цих прав іншими учасниками обороту [18, 109].

Грунтуючись на загальних ознаках майнових прав, можна зробити висновок, що ті права, нематеріальні об'єкти яких можуть бути оцінені в грошах, здатні набувати економічного змісту. При цьому в цивілістичній теорії вже висловлювалася думка, яка заслуговує підтримки, що цінність самого права знаходиться в межах цінності його об'єкта [18, 116], тобто право на об'єкт коштує рівно стільки, скільки коштує сам об'єкт.

Визначаючи механізм формування ціни на нематеріальні блага, необхідно виходити з теорії ціни-цінності. На противагу представникам теорії вартості представники теорії цінності вважають, що в ринкових відносинах ціна визначається виходячи не з вартості, а з попиту та пропозиції. Ціна, визначена саме таким чином, є головним важелем, що просуває товар на ринку. Це грошове вираження того, наскільки певне благо корисне для споживача, наскільки «попит» зацікавлений у ньому, а «пропозиція», з урахуванням зацікавленості «попиту», готова його надати. Розмір ціни у такому випадку ґрунтується на взаємній оцінці учасниками відносин певних об'єктів без урахування витрат.

Наукове обґрунтування необхідності визначення ціни в ринкових умовах, що базується на теорії цінності, було висловлено дослідниками в галузі політекономії [25, 201; 26, 58; 27, 39–75; 28, 156] і сприйняте, що заслугоує схвалення, окремими вченими–цивілістами [29, 13]. Г. Ф. Шершеневич, використовуючи теорію цінності, ще в 1891 році стверджував, що мета будь-якої економічної діяльності полягає у створенні якомога більшої мінової цінності [30, 1]. Однак вона залежить не тільки від устремління того, хто створює цю цінність, а й від того, для кого вона створюється. До речі, взаємооціночний характер відносин, що виникають із приводу нематеріальних благ, впливає і з взаємооціночного характеру цивільних відносин у цілому, на які вказував у своїх дослідженнях Н. Д. Єгоров [31, 16–17]. Це, у свою чергу, дозволяє сторонам не тільки дати оцінку індивідуальним якимось фізичної або юридичної особи, але й визначити ціну деяким особистим нематеріальним об'єктам як самостійним благам.

Таким чином, оскільки на оборотні соціальні блага, через абсолютні правовідносини, встановлюється монополія, вони об'єктивуються та здатні оцінюватися в грошах, то очевидно, що такі об'єкти можуть розглядатися в якості майна. Це у свою чергу вказує на їх здатність носити поряд із немайновим і майновий характер. Виявлення вищевказаних ознак дозволяє стверджувати про наявність всіх необхідних умов для цивільного обороту у оборотних соціальних благ.

Зроблені висновки вказують на необхідність подальших наукових досліджень особистих немайнових прав, встановлення меж та способів їх здійснення.

Ключові слова: цивільний оборот, немайнові блага, особисті немайнові права.

У статті досліджується можливість об'єктів особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, знаходиться у цивільному обороті.

В статье исследуется возможность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица, находится в гражданском обороте.

In this article we investigate the possibility of objects of moral rights, providing social existence of a natural person, to be in civil circulation.

Література

1. Цивільне право України : підручник. У 2 т. Т. 1 / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 480 с.
2. Цивільне право України : академічний курс : підручник. У 2 т. Т. 1. Загальна частина / за заг. ред. Я. М. Шевченко. — К. : Концерн «Вид. дім «Ін Юре», 2003. — 520 с.
3. Сулейменов М. К. Нематериальные блага в системе объектов гражданских прав // Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения : сб. ст. и иных материалов / под ред. Р. А. Стефанчука. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 1040 с.
4. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных неимущественных прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации / Л. О. Красавчикова. — Екатеринбург : Изд-во «Урал. воен. вести», 1994. — 200 с.
5. Ситдикова Л. Б. Информация как нематериальное благо [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.advocate-realty.ru/practices/unitsp/?id=413058>
6. Слипченко С. А. Степень оборотоспособности личных неимущественных благ // Проблемні питання цивільного та господарського права : матеріали II Міжнар. студент. наук.-практ. конф. студ. та асп. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. — С. 39–41.
7. Полуяхтов И. А. Гражданский оборот имущественных прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Илья Анатольевич Полуяхтов. — Екатеринбург. 2002. — 183 с.
8. Дозорцев В. А. Понятие исключительного права // Проблемы современного

гражданского права : сб. ст. — М. : Городец, 2000. — С. 287–320.

9. Введение в философию : учеб. для вузов. В 2 ч. Ч. 2 / под общ. ред. И. Т. Фролова. — М. : Политиздат, 1989. — 458 с.

10. Нохрина М. Л. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных отношений, не связанных с имущественными / М. Л. Нохрина. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс». — 2004. — 372 с.

11. Слипченко С. А. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица : монография / С. А. Слипченко. — Х. : ФОРМ Мичурина Н.А., 2011. — 336 с.

12. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. — М. : Теис. 1996. — 704 с.

13. Ромовская З. В. Личные неимущественные права граждан СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / З. В. Ромовская. — К., 1968. — 20 с.

14. Гражданское право Украины : [учеб. для вузов системы МВД Украины]. В 2 ч. Ч. 1 / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка [и др.] ; под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. — Х. : Ун-т внутр. дел : Основа, 1996. — 440 с.

15. Голубев К. И. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности / К. И. Голубев, С. В. Нарижный. — 3-е изд., испр. и доп. — СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс». 2004. — 327 с.

16. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. — Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту упр. та права, 2007. — 626 с.

17. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / под ред. А. П. Сергеева. — М. : ТК Велби, 2008. — 600 с.

18. Туктаров Ю. Е. Имущественные права как объекты гражданско-правового оборота // Актуальные проблемы гражданского права : сб. ст. / под ред. О. Ю. Шилохвостова. — М. : Изд-во НОРМА, 2003. — Вып. 6. — С. 101–135.

19. Джабаева А. С. Имущественное право как объект гражданского оборота

[Электронный ресурс] // Сибирский юридический вестник. — 2003. — № 3. — Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1138745>

20. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров, Л. В. Тихомирова ; общ. ред. М. Ю. Тихомиров. — 5-е изд., доп. и перераб. — М. : Юрифорцентр, 2002. — 927 с.

21. Сухарев А. Я. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Инфра-М, 2004. — 704 с.

22. Шарапов В. В. Имущественное право как объект права собственности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article251.html>

23. Чеговадзе Л. А. К дискуссии о природе имущественного права [Электронный ресурс] // Законодательство. — 2003. — № 11, нояб. — Режим доступа : <http://www.intellect-law.ru/Priroda-imushchestvennyh-prav>

24. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — (По изд. 1907 г.). — М. : СПАРК, 1995. — 556 с.

25. Вознесенский А. А. Избранные экономические сочинения (1923–1941 гг.) / А. А. Вознесенский. — М. : Наука, 1985. — 304 с.

26. Повзнер П. Я. Радикальная экономическая реформа и вопросы политической экономии // Коммунист. — 1987. — № 11. — С. 50–75.

27. Менгер К. Основания политической экономии // Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Визер. — М., 1992. — 543 с.

28. Бертенев С. А. История экономических учений / С. А. Бертенев. — М., 2001. — 156 с.

29. Жуков В. И. Гражданское законодательство и институт интеллектуальной собственности // Вопросы изобретательства. — 1989. — № 8. — С. 9–14.

30. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. — Казань : Тип. Императорского университета, 1891. — 309 с.

31. Егоров Н. В. Гражданско-правовое регулирование экономических отношений : учеб. пособие / Н. В. Егоров. — Л., 1987. — 213 с.